

SARTRE'DA ÖZGÜRLÜK

Asis. Hamdi YASAMAN

«İnsan özgürlüğe mahkûmdur.»

Sartre, L'être et le néant

I — GİRİŞ

«Saint-Lazare İstasyonunda 131. hattında dün bir adam ezildi. Adam 29 yaşındaydı. Kalabalığın arasında yürürken, birden kendini trenin altına attı; o anda öldü. Adam 5 aydır işsiz geziyordu. Fabrikada ve işyerlerinde iş talepleri geri çevrilmişti. O sabah saat 7'de herkesin işe gitmeye hazırlandığı bir saatte, Saint-Lazare metrosuna gitti. O özgürdü; bir parka gidip çiçekleri seyredebilir ya da bir müzeye gidebilirdi. Einstein'in fiziğini de düşünmekte özgürdü. O anda metronun rayları ile gaz musluğu arasında seçim yapmak konusunda kendini özgür hissediyordu.

Sabahın 7'si, özgür insanın günü başladı. 131. hatta bir adam ezildi. Bernard, özgür insanlar arasından özgür bir adam; bu özgürlüğün altında ezildi.» (1).

Yukarıdaki metinde, işsiz adam, işe veya fabrikaya giden kimselere nazaran özgürdü, çünkü saatle bağlı değildi. Buna karşılık sefaletin esiriydi. O iş aramakta özgür, iş sahipleri de onu işe almamakta özgürdüler. Bernard istediği gibi düşünmekte,

(1) Mossé - Bastide, La Liberté, Paris 1966, s. 3.

istediği yere gitmekte serbestti. Fakat bu boş ve ikiyüzlü özgürlük ona ne kazandırmaktaydı?

Özgürlük nedir, mânâsı nedir? Bu sorunun cevabı yüzyıllardır aranmaktadır. Özgürlük sözcüğü çok geniş kapsamlı bir sözcüktür.

Özgürlüğün değişik tanımları verilebilir: Özgürlük insanın istediğini yapabilmesidir, özgürlük seçim yapabilmektir, özgürlük iç ya da dış etkenlerden etkilenmeden hareket edebilmedir... Özgürlüğü tanımlamak için filozoflar değişik tanımlar vermişler ve bunu bir nedene bağlı olarak açıklamaya çalışmışlardır.

Çağımızın büyük düşünürlerinden Sartre'de özgürlük temasını işlemiş ve felsefesinin temelini özgürlük meydana getirmiştir. Sartre, insanın özgürlüğe mahkûm olduğunu ileri sürmüştür.

Varoluşçu bir düşünür olan Sartre göre, insan önce var olur, ondan sonra özünü tamamlar. Bu süreç içinde seçimler yapan kişi, bu seçiminden sorumludur. Çünkü, ne yapmışsa kendisi yapmıştır ve ne olmayı tasarlamışsa öyle olmuştur. İnsan bir seçim yapmak mecburiyetindedir. Bu seçim bilinçli olduğu zaman insan özgür bir varlıktır.

Bu makalede, özgürlük deyiminin ne anlama geldiği ortaya konduktan sonra 2. kısımda özgürlük kavramının felsefede ne şekilde anlaşıldığı kısa olarak anlatılmıştır. Bundan sonraki bölümde Sartre'in, varoluşçuluk felsefesi ana hatlarıyla anlatılmış ve konumuz «Sartre'da Özgürlük» olduğu için mümkün olduğu kadar, Sartre'in felsefesinden bu konuya yardım edecek fikirler anlatılmaya çalışılmış ve araştırmanın kapsamı itibariyle varoluşçuluğun tarihi ile diğer varoluşçular konu dışında bırakılmıştır. 4. bölümde ise Sartre'in özgürlük üzerindeki fikirleri anlatılmış ve yine aynı bölüm içinde bu özgürlük fikirlerinin Sartre'in eserlerinde nasıl yansydıkları yazılmıştır. Sonuç kısmında ise, özgürlük ile hukuk arasında bağlantı kurulmuş ve Sartre'in özgürlük anlayışı ile hukuktaki özgürlük sorunlarının karşılıklı durumları ortaya konmuştur.

II — ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Özgürlüğün geniş bir tanımını vermek gerekirse, her türlü mecburiyetin yokluğu özgürlüktür denilebilir. (la liberté est l'absence de contrainte) Özgürlük sözcüğünü çoğul olarak kullanmak gerekecektir. Çünkü, ne kadar çok özgürlük varsa, o kadar da mecburiyetin üstesinden gelinecektir.

Fakat burada hangi özgürlük söz konusudur? Özgürlüğün yedi ayrı mânâsı vardır. Bunlardan dördü dışsal, üçü ise içseldir. Dışsal olanlar şunlardır: Fiziki özgürlük (taşın yere serbestçe düşmesi); ekonomik özgürlük (laissez faire, laissez passer), medeni özgürlük (oy hakkı) ve politik özgürlük (toplama, dernek kurma, fikirlerini açıkça açıklama...). İçsel olanlar ise, psikolojik (iki neden ya da iki temayül arasında seçim yapabilme), ahlâki (değer yargısıyla bağlanma) ile metafizik (eylemi içinde kendini tanıma) özgürlükleridir (1a).

Özgürlük için başta şu tanım verilebilir: Yalnız dış mecburiyetlerden değil ve fakat her türlü iç sınırlamalardan bağımsız olarak hareket edebilme (2)..

1 — Libre - Arbitre (Serbest Seçim)

Libre - arbitre, yapılan hareketin kuvvetinden başka bir nedene bağlı olmaksızın, diğer bir deyişle yapılan eylemin kapsadığı nedenlere bağlı olmadan hareket etmektir (3).

Gerçekte, bir öneriyi ispat etmek ondaki zorunluluğu ortaya çıkarmaktır. Buna karşılık özgürlük, eğer yapmak ya da yapmamak iradesi ise, ihtimali kabul eder ve öngörülemeyen eylemler gerektirir; yani zorunluluğu kabul etmez. (l'absence de nécessité) Alain bu konuda «özgürlüğün isbatı özgürlüğü öldürecektir» demektedir (4).

İspat edilemeyen özgürlüğün deney ile gösterilmesi mümkün müdür? Libre - arbitre ispat edilememekte fakat hissedilebilmek-

(1a) Huisman/Vergez, L'Action, Tome I, Paris 1964, s. 310.

(2) Huisman/Vergez, s. 312.

(3) Mossé-Bastide, s. 36.

(4) Huisman/Vergez, s. 312.

tedir. Libre - arbitre'i savunan filozoflar psikolojik ya da ahlâki bir deneyin basit tanımlamasından hareket etmektedirler. Descartes, irademizin özgürlüğü, bizim yaptığımız tek bir deneyle ispatlamadan anlaşılır, demektedir; buna karşılık Leibniz, bunu içsel şiddetli hisler olarak anlamakta; Bengson ise, özgürlüğü, bilincin verileri içinde bulmaktadır (5).

a — Descartes ve Dikkat Özgürlüğü (la liberté de l'attention)

Descartes'a göre bilincimizde, Tanrı için yaptığımız gibi, sonsuz bir libre - arbitre deneyi yaparız. İnsan dikkat ettiği şeyi görür ve anlar. İnsan, algılamak istemediği şeyden imtina edebilme özgürlüğüne sahiptir. Bunun için dikkatini oradan başka bir yere getirir. İnsan baktığını görür ve istediğine bakar. Özgürlük serbest dikkatimin iradesine bağlıdır (6).

Bu yorum çok münakaşalıdır. Gerçekte dikkat eylememiz belirsiz değildir. Beni ilgilendiren şeye dikkat ederim. Bu şeyden başka bir şeye dikkatimi çevirmem, diğer şeyin de beni ilgilendirmediği içindir.

b — Main de Biran'ın güç hissi

Main de Biran'a göre, özgürlüğü en iyi ortaya koyan kuvvet, adelesel gücün deneyidir. Örneğin, bir iskemleyi dik olarak elimle kaldırabilirim. Elim yorulduğunda, eğer istersem kuvvetimi devam ettiririm. Yalnız, yorulmuş ve ağrımış vücudumun değil, acıya rağmen kuvvetini devam ettiren «hyperorganik» vücudumun iradesiyim. Kendi vücudumun acı ve direncine karşı özgürlüğü duyarım (7).

Biran'ın fikirleri doğru, fakat tamam değildir. Onun dediği gibi, bir acıya dayanmak, adelelerin ataletine karşı bir zafer hissi duyarım fakat bunu atletik bir performansı gerçekleştirmek arzusu ile de yapmış olabilirim (8).

(5) Huisman/Vergez, s. 312.

(6) Huisman/Vergez, s. 313, Muchielli, Philosophie Générale, Paris 1961, s. 53.

(7) Huisman/Vergez, s. 313.

(8) Huisman/Vergez, s. 313.

c — Karşılıksız Eylem

Bizi bir taraftan diğer tarafa yöneltmeyen bir sebebe bağlı olmayan şeylerde yapılan deneylerde özgürlüğümüzü hissedebiliriz.

Orta Çağ düşünürlerinden Buridan şu deneyi yapmıştır: Aç ve susuz bir eşiği, bir kova su ile bir kova arpanın ortasına eşit uzaklıkta koymuş, eşek bu iki kovanın arasında açlık ve susuzluktan ölmüştür. İnsanlarda olduğu gibi, eşiğin libre - arbitre'i olmadığı için, her türlü üstün bir neden olmaksızın karar alabilecek yetenekte değildir (9).

Bazen tamamen uyumsuz (absurde), tamamen sebebsiz, sadece karar verdiğimiz için bir eylemde bulunabiliriz. Gide'in Prométhée'sinde, kahveci «insanları hayvanlardan ayıran şeyin karşılıksız eylem (action gratuite) olduğunu söylemektedir. Gide'in «Les Caves de Vatican»ında ise Lafcadio karşılıksız bir eylem yapmaktadır. Lafcadio, trenle Roma'ya gelmektedir. Kompartımanında bir yaşlı adamla beraberdir. Yaşlı adamı pencereden dışarıya itmek ister. Bunun polis için ne büyük bir dert olacağını düşünür. Sonra 10'a kadar saymaya karar verir. Bu süre içinde dışarıda bir ışık görürse ihtiyar adamı öldürecek, göremezse adam kurtulacaktır. Lafcadio kararını tamamen tesadüfe bırakmıştır. 10'a kadar sayarken bir ışık görür ve cinayet işlenmiş olur.

Karşılıksız bir eylem mümkün müdür? Buna şu cevap verilebilir. Karşılıksız eylem bile karşılıksız eylem yapmak arzusunun bir eseridir, normal davranışlardan bir kaçıdır. Karşılıksız eylem bilinçaltı bazı sebeplerle belirlenmiştir. Psikanalizlere göre, sebebi bilinmeyen acaip eylemler aslında en az bağımsız olduğumuz eylemlerdir (10). Bunlar ya bilinçaltı kompleklerimiz ya da gizli kalmış arzularımızdır. Örneğin altın saat çalan bir çocuk bundan yararlanamamaktadır ve fakat bunu saklamaktadır. Ancak, bu parlak nesne, anneye karşı duyulan sevgiyi sembolize etmektedir.

d — Ahlâki Bilinç

Zorunluluk ile ahlâki mecburiyeti birbirinden ayırmak gerekir. Zorunluluk, mecburiyetin ve özgürlüğün dışındadır. Düşma-

(9) Huisman/Vergez, s. 313.

(10) Huisman/Vergez, s. 314.

nınızı pencereden dışarı attığınız zaman «düş» demezişiniz. Düşüşü, dinamik kanun'arın bir sonucudur. Buna karşılık ahlâkî bir mecburiyet, örneğin yalan söyleme özgürlüğü gerektirir. Burada iyi ya da kötü arasında bir seçim vardır. Bu ahlâkî mecburiyete uymak ya da uymamak özgürlüğüne sahibimdir.

2 — Özgürlük Zorunluluğun Kabul Edilmesi midir?

Zorunluluk filozofları, insanın kosmos'un bir unsuru olduğunu, bir bütün olan tabiatın bir küçük parçası olduğunu ileri sürmektedirler.

Zorun'uluğu kabul etmek, sebep ve sonuçların önlenemez akışına karşı durmamak, özgür olmak için yeterlidir. Stoacılar özgürlüğü ilâhî zorunluluğu itaatte buluyorlardı. Açık yüreklilikle yadsınamayan determinisme uymak özgür olmaktır (11).

Spinoza, antik bir bilgelik teklif etmekte ve evrende özgür olmak için evreni kabul etmek gerektiğini söylemektedir (12). Özgürlük Spinoza'da zorunluluğun bilincine varmaktır.

3 — Modern Akılcılara Göre Özgürlük

Özgür düşünmek, hiç bir kurala bağlı olmaksızın ve hiç bir sebebe bağlı olmaksızın düşünmektir. Özgür düşünce kendi aklınla, kendi ışığı altında düşünmedir.

Özgür eylem ise, en fazla düşünülmüş eylemdir. Bir çok sebep üzerinde düşünülmüş ve tartışılmış ondan sonra bir karar alınmıştır (13). Bunun yanında özgür eylemi yalnız kendime göre tanımlayamam. Çünkü verilmiş bir durumda hareket etmekteyim. Gerçekte özgürlük, insan tabiatını olduğu gibi karakterize eden bir durum değildir ve fakat bir kurtulmanın, bir araştırmanın sonucudur. Bu konuda Brunschrieg şunu demektedir: «O verilmiş bir şey değil ve fakat yapılacak bir eserdir.» (14).

(11) Huisman/Vergez, s. 316.

(12) Huisman/Vergez, s. 317.

(13) Huisman/Vergez, s. 318.

(14) Huisman/Vergez, s. 318.

Özgür eylem çok değişik şekillerde ortaya çıkar. Her zaman iki değişik şey arasında zorunlu bir seçim değildir. Çoğun bulunduğu durumun doğurduğu soruna değişik bir çözüm şeklinde de görülebilir. Özgür eylem burada ussal eylem ile çakışmaktadır (15).

Racine'in Andromak trajedisinde bir ikilem ile karşı karşıyayız. Andromak ya Pyrrhus ile evlenecek ve oğlu Estynax'ın hayatını kurtaracak, fakat Hektor'a ihanet edecek, ya da Pyrrhus ile evlenemeyecek ve Hektor'un hatırasına sadık kalacak, fakat Pyrrhus Astyanax'ı kurban edecektir. Andromak Pyrrhus ile evlenir, fakat onu düğün gecesini öldürür. Andromak'ın buradaki kararı, nedenden yoksun yeni bir buluş eseri değildir. Bu karar düşünülmüş ve özgür bir eylemdir (16).

III — SARTRE'İN FELSEFESİ

1 — Genel olarak

Sartre çağımızın en önemli düşünürlerinden biridir. Varoluşçuluk felsefesini savunmuş ve bunu geniş bir kitleye benimsetmiştir. Sartre'in etkisi büyük olmuş, ona karşıt olan kimseleri dahi etkilemiştir.

Sartre, Hegel sonrası üç düşünce akımının kavşak noktasında bulunan bir düşünürdür. Bu üç akım: Marx'çılık, Varoluşçuluk ve Fenomenoloji'dir. Sartre bu üç akımın da etkisini duymuş ve onları etkilemiştir (17).

Varoluşçuluk bir çok düşünür tarafından savunulmakta, bunlar esasta beraber olmakla beraber bir çok noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Genel bir sınıflandırma yaparsak, varoluşçuluğu kendi arasında iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki hristiyan varoluşçuluktur. Bunun başlıca temsilcileri Jaspers ile Marcel'dir. Diğer grubu ise tanrı tanımaz varoluşçuluk

(15) Huisman/Vergez, s. 318.

(16) Huisman/Vergez, s. 319.

(17) Murdoch, Sartre, Yazarlığı ve Felsefesi, İst. 1964, s. 5.

oluşturmaktadır. Sartre ve Heidegger tanrı tanımaz varoluşculuğun en önemli düşünürlerindedir (18).

2 — Varoluşculuk

Varoluşculuk, insanın yaşamasına yol göstermeyi amaçlayan bir felsefedir. Bu her gerçeğin, her eylemin, her durumun insan-cıl öznelikle kaynaştığı bir öğretilerdir (19).

Varoluşculuk öğretisi, insanın kişisel anlamını değerlendirmeye ve yaşama sürecinde kendi yolunu kendi seçmesi gerektiğini yasalaştırmaya çalışır (20). Varoluşculuğa göre, evrende kendi varlığını kendi yaratan tek varlık insandır. İnsandan başka bütün varlıklar, varoluşlarından önce yapılmışlardır (21).

Varoluşculuğun temel düşüncesi, varoluşun özden önce gelmesidir. Varoluşun özden önce gelmesinin anlamı nedir? İnsan, bir nesneyi yaratırken usunda bu nesnenin şeklini tasarlar; bu tasarı ve düşüncesine göre bu nesneyi yaratır. Yaratılan bu nesne yaratıcısının usunda daha evvel oluşmuştur. Diğer bir deyişle nesnenin özü, varlıktan evvel ortaya çıkmış, belirlenmiştir.

Varoluşçulara göre, insan için bunu kabul etmeye imkân yoktur. İnsan, daha önceden tasarlanmamıştır. Tanrının var olduğu kabul edildiğinde, özün varoluştan önce geldiği savunulabilir. Sartre göre (22), bu, tutarlı bir yol değildir. O'na göre, tanrı yoksa, varoluşu özden önce gelen bir varlık vardır. Bu varlık tanımlamazdan ve belirlemezden önce de vardır. Bu varlık insandır. Heidegger bunu «insan gerçeği» olarak adlandırmaktadır (23).

Bundan da şu sonuç çıkmaktadır ki, önce insan vardır, dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya koyar. İnsanı belirleyecek, tasarlıyacak bir Tanrı'da kabul edilmediği için «insan tabiatı»ndan söz etmek olanağı da yoktur. İnsan salt bir varlık olarak vardır ve özünü oluşturmak için

(18) Sartre, Varoluşculuk, s. 35.

(19) Sartre, Varoluşculuk, s. 34.

(20) Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, İst. 1970, s. 309.

(21) Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, İst. 1967, s. 421.

(22) Sartre, Varoluşculuk, s. 37.

(23) Sartre, Varoluşculuk, s. 37.

ileriye doğru atılır. Bunu Sartre TASARI (projet) demektedir (24). Sartre'a göre, insan nasıl olmayı tasarlıyorsa öyle olacaktır.

İnsan, özünü kendi tasarlayıp, kendi seçtiği için, olduğu durumdan sorumludur. Diğer bir deyişle sorumluluğu, insan tabiatına ve başka diğer nedenlere bağliyamaz. Varoluşculuğun amaçlarından biri de insanı kendi varlığına kavuşturmak ve sorumluluğunu omuzuna yüklemektir (25). Yeryüzünde insana yol gösterecek, kendisinden başka hiç bir şey yoktur. İnsan kendi kendini yarattığı için özgür ve sorumlu olmak zorundadır (26).

İnsan, kendini yarattığı için bütün sorumluluğu yüklenir. İnsanın bu sorumluluğu duyması «bulantı»nın (La Nausée) duyulmasıdır. Ancak, bu bulantı insanı eylemden ayırmaz, tersine eyleme zorlar. Varoluşculuk, nesnel varlığı insansal varlığa, insansal varlığı kişisel varlığa, kişisel varlığı da kişisel düşünceye indirgemekte ve idealizme ulaşmaktadır (27) (28).

Sartre, insanın kendini seçmesinden yola çıkarak, bunun aynı zamanda bütün insanları da seçmek olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle insan kendini seçerken bütün insanları da seçer. İnsan kendi özünü yaratırken, herkesin nasıl olmasını da tasarlar. Sartre'a göre, öznelcilik, bir yandan bireysel öznenin kendi kendini seçmesi, öbür yandan da insancıl özneiliği aşmanın kişiöğlunun elinde olmaması demektir (29).

(24) Sartre, Varoluşculuk, s. 37.

(25) Sartre, Varoluşculuk, s. 38.

(26) Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, s. 310.

(27) Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, s. 310. Whall, Existentialisme'in Tarihi, s. 53.

(28) Hançerlioğlu «dünya, varoluşculuğa göre, insan türünün varlığıyla değil tek tek insanların kişisel düşünceleriyle varlaşmaktadır. Bu sonuç da varoluşculuğu kaçınılmaz olarak tekbenciliğe (solipsizm) götürür ve kendinden başka hiç bir şey yoktur saçmasına vardırır» demektedir. (Düşünce Tarihi, s. 310). Hançerlioğlu burada kanımca yanılmaktadır. Sartre'a göre, insan önce kendini yaratmalı, kendinde olandan (en soi) kurtulmalı, bundan sonra evrenle temasa geçmelidir. İnsan kendini seçerken Hançerlioğlu'nun iddia ettiği gibi evreni ve diğer insanları reddetmiyor. Aksine kendini seçerken, diğer insanları da seçmiş oluyor. Kendi varolması, diğer insanların varolmasıyla mümkün olabiliyor.

(29) Sartre, Varoluşculuk, s. 38.

Özümüzü kendimiz yarattığımıza, tasarılarımıza ve varlaşmak istediğimize göre, bu tasarı herkes için, bütün çağ için bir değer ve gerçeklik kazanır. Bu sorumluluk büyür ve giderek bütün insanlığı kapsar. İnsan, insanın kendisi ile ilgili bir gerçeğe varması için başkalarından geçmesi gerekir. Örneğin başkaları kendisini zeki ya da kötü saymayınca gerçekten zeki ya da kötü olamıyor; ama sayınca oluyor. Diğer bir deyişle «başkası» hem varoluş, hem de kendini bilme bakımından gerekli bir unsurdur.

Varoluşçuluk insanın egemenliğini maddenin egemenliğinden ayrı bir değerler bütününde kurar. Burada aşırı bireysel öznelik söz konusu değildir. Çünkü Sartre'in anladığı anlamda COGITATO'da (düşünüyorum, öyleyse varım) insan yalnızca kendini değil, başkalarını da bulur. Bu kendini seçişle yalnız kendini bağlamaz, aynı zamanda bu seçişini herkese salık verir ve bu nedenle de tüm insanları bağlar. Seçilen bir insan tasarısı gerçekte İNSAN'ın seçilmesidir. Bu nedenle de insan kendinden değil ve fakat bütün insanlardan da sorumludur (30). Bulantı işte bu bütün insanlığın sorumluluğunu duymaktır.

Sartre'in felsefesinde iki durum vardır: insan bu evrende kendi varlığını oluştururken ya bilinçli ya da bilinçsiz hareket eder. Onun felsefesinde temel kavram olarak «en soi» (kendinde) varlık ile «pour soi» (kendisi için) varlık vardır. İnsanın evreni olduğu gibi kabul etmesi ya da kendi yolunu bilinçli seçmemesi «en soi»nin kabulüdür. Sartre için «pour soi» bilinçlenmedir. Onun için, «en soi» kendi içinde sınırlı kalan varlıktır, masa gibi nesnelere varlığıdır. «Pour soi» kendi kendinin bilincinde olan varlıktır (31). Bilinçlenme Sartre'in felsefesinde insanı özgürlüğe götürmektedir. Diğer bir deyişle «en soi»nin «pour soi» tarafından hiçleştirilmesi, özgürlüktür (32).

(30) Sartre, Varoluşçuluk, s. 39.

(31) Kaufmann, Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk, İst. 1964, s. 66.

(32) Sartre, L'être et le Néant p. 515 (Cuvillier'den naklen, s. 311).

IV — SARTRE'DA ÖZGÜRLÜK

1 — Genel olarak

Sartre, bütün uğraşısında insanın özgürlüğü için çaba sarfetmiştir. O, insan özgürlüğe mahkûmdur diyerek, özgürlüğünü insanlar için kaçınılmaz bir şey olduğunu anlatmaya çalışmıştır. İnsanın kişisel özgürlüğünden, giderek toplumun özgürlüğüne varmak istemiştir.

Varlık özden önce var olduğuna göre, insan kendi özünü kendi yapacaktır. Kendisinden evvel var olan bir insan tabiatından bahsedilemeyeceği için insanın kendisine destek bulabileceği ya da mazeret bulabileceği kimse yoktur. O, kendi başına bu evrene atılmıştır. İnsan, atıldığı bu evrende bir seçim yapacaktır. Bu seçim bilinçli olabileceği gibi, bilinçsiz de olabilir. Ama insan seçmek zorundadır. Bilinçsiz yapılan, daha doğrusu bilinçsiz seçime Sartre kötüniyet demektedir. İnsan nasıl seçerse, öyle olacaktır. Diğer bir deyişle, kendini nasıl seçmişse öyle olacaktır.

İnsan, daima kendinde olmayana doğru atılım yapan bir varlıktır. O, inkâr eden, olanı kabul etmeyen, soru soran, şüphe eden, düşünen, eylemde bulunan bir varlıktır. Diğer bir deyişle, insan kendi kendini aşmadır. İnsan hiç bir zaman «olan» ile birleşmez, bu eksikliği her zaman duyar, bu eksikliği aşmaya çalışır. Çünkü, insan özgürdür, özgürlüğüne sahiptir (33).

2 — Özgürlüğün Kazanılması

a — İnsan kendini yarattığı için özgürdür.

Varoluşculuğun temel düşüncesi uyarınca varlık özden önce gelir. İnsan daha önceden tasarlanmamış ve belirlenmemiştir. Onda verilmiş ve donmuş bir insan tabiatından söz etmeye imkân yoktur. Daha önce varsayılan insan tabiatını da açıklamak mümkün değildir. Varoluşculuk felsefesinde, determinizm ile kadercilik söz konusu değildir. Her şeyi insan kendi seçer ve yapar. Bü-

(33) Mossé - Bastide, s. 91.

tün eylemleri kendi tasarımlarının bir sonucudur. Bu eylemlerinin açıklanması yine kendindedir. Bunun sonucu olarak da insan özgürdür. Sartre'in deyişiyle: «insan özgürlüktür.» (34).

b — İnsan kendi varlığını aştığı zaman özgürdür.

Sartre felsefesinde «en soi» (kendinde varlık) ile «pour soi» (kendi için varlık) ayırımı vardır. Ona göre, dış veri Varlık'tır. İnsanın bilinci bu Varlık'ın reddedilmesi, arada mesafe bırakılmasıdır. Bu iki gerçek, «en soi» olan varlık ile «pour soi» olan bilinç her zaman birbirine zıt ve antitezlerle (antithetique) doludur (35).

Varlık, «pour soi» için, mevcut olan «en soi»nin yok edilmesidir (36). Bu durumda, özgürlük bu hiçleştirmekten (néantisation) başka bir şey değildir (37). Bu sebeptendir ki, «pour soi» varlığından, özünden olduğu gibi kaçmaktadır. Bu sebeptendir ki, onun hakkında her zaman başka bir şeydir diyebiliriz. Bu, şimdi dahi bizim adlandırmamızdan kaçmaktadır, ona koyduğumuz ismin ilerisindedir (38).

İnsan özgürdür çünkü, kendi kendini tamamlamaktan öte kendinin varoluşudur. Diğer bir deyişle, insan hiç bir zaman tamamlanmış değildir. Kendinin o anki bilincine vardığı anda bilincine varmış olduğu kavramı aşmıştır. İnsanın kendi bilincine eriştiği varlık, özgür olamaz. Özgürlük, esasında insanın içinde olmuş olan hiçliktir ve bu hiçlik insan gerçeğini, olmak yerine kendini oluşturmaya zorlar. İnsan gerçeği için olmak, kendini seçmektir. Algılayacağı ya da kabul edeceği hiç bir şey ona dışarıdan veya içeriden gelmez. O tamamen terkedilmiş ve hiç bir şekilde yardım almadan kendi kendini yaratma zorunluluğu içindedir. Böylece özgürlük bir varlık değildir. O insanın varlığıdır. Bir başka deyişle onun varoluş hiçliğidir. İnsan aynı zamanda

(34) Sartre Varoluşçuluk, s. 42.

(35) Mucchielli, s. 83.

(36) Être, pour le pour soi, c'est néantiser l'en soi qu'il est.

(37) Sartre, L'être et le néant, p. 515 (Cuvillier'den naklen, s. 311).

(38) Sartre, L'être et le néant, p. 515 (Cuvillier'den naklen, s. 311).

özgür ve esir olamaz: Ya bütünüyle tamamen özgür ya da değildir (39).

«Pour soi» ile «en soi»yi birbirinden ayıran en önemli fark, «en soi» bir nedene bağlı olduğu halde «pour soi» bir gerekçe (motif) ile hareket eder. Determinist'ler neden ile gerekçeyi kaynaştırmak istemişler ve dış etkenlerin insan tabiatını belirleyeceğini sanmışlardır. Halbuki dış etkenler insanı tasarlanmış bir «son» nedeniyle eyleme itebilirler. Bu dış etkenler ya bu «sona» yardım ederler ya da etmezler. Bu dış etkenler şu veya bu şekilde eylemde bulunması için bir gerekçe teşkil ederler. Fakat bir «son» olduğu için bir gerekçe vardır ve özgürlük olduğu için de bir son» ya da «tasarı» mevcuttur (40).

Bu konuda Sartre şu örneği vermektedir (41). Bir tepe ancak onu aşmaya çalıştığım zaman bir engel teşkil eder. Buna mukabil aynı tepe, gezmeye çıktığım zaman farketmediğim bir engeldir. Diğer yandan bu uğraşı benim sportif performansım ile ilgili ise yorgunluğumu hissetmem. Buna karşılık esas tasarımı sportif performansımla ilgili değilse bu yorgunluk dinlenmem için bir neden teşkil eder.

İnsan ne kendi vücudunu, ne sosyal durumları, ne de tarihsel durumları kendi seçer. Bu veriler, bir yere kadar tasarılarımızı belirlerler. Fakat bu belirleme bizim imkânlarımızla sınırlıdır. Zincirler içinde bir esir, stoacı ise buna söylenmeden katlanabildiği halde, marxist ise zincirleri kırmaya çalışır (42).

Belli bir zamanda belirlenen tasarılarımız başka bir neden ile değişebilir. «Biz sürekli olarak güncel seçimimizi, kendi kendimizi hiçleştiririz. Bunun neticesi olarak da olduğumuzdan başka biri oluruz.» (43).

Her insan seçmek zorunda mıdır? Sartre buna «biz özgürlüğe mahkûmuz» cevabını vermektedir. İnsan kendini seçmeyip,

(39) Sartre, L'être et le néant, p. 516 (Cuvillier'den naklen, s. 312).

(40) Mossé-Bastide, s. 92.

(41) Sartre, L'être et le néant, p. 510 (Mossé-Bastide'den naklen, s. 93).

(42) Mossé-Bastide, s. 96.

(43) Sartre, L'être et le néant p. 543 (Mossé - Bastide'den naklen, s. 96).

topluluğu takip etse toplumun idollerine tapsa bile bu bizim karar verdiğimiz bir seçimdir. Bunun gibi bazı kişiler evrene gelmek istemediklerini söylerler. Sartre'a göre, bunun cevabı basittir. Şöyle ki hayattan kurtulmak için insanın elinde «intihar» imkânı vardır. Bu yapılmadıkta «doğmayı seçmiş oluruz.» Sartre bunun neticesinde, insan istesin veya istemesin seçim yapar, sonucuna varmaktadır (44).

c — İnsan bilinçli olduğu zaman özgürdür.

Sartre'ın felsefesinde bilinç «pour soi»dir. «Pour soi» şu veya bu şekilde «en soi» olduğuna inanırsa, Sartre bunu «kötüniyet» olarak adlandırmaktadır. Hepimiz olmadığımız bir kişiliği oynamaktayız. Çünkü, gerçekten öyle olmadığı zaman «pour soi» olmaktan çıkarız (45).

Bilinç olan «pour soi» ile evren olan «en soi» ayrılamazlar. Çünkü bilinç olduğu için evren vardır ve evreni bir bilinç açısından algılarız. Bilgi «pour soi»nin «en soi» ile irtibatından meydana gelir ve bu bilgi «en soi» dan tamamen değişik bir niteliktedir (46).

Sartre bunu iki karşıtlıktan yararlanarak anlatır. Bir yanda titrek, kaypak, yarı saydam ve kesikli varlığı ile bilinç vardır. Diğer yanda da sağlam ve koyu nesnelere vardır. Nesnelere «neyseler odurlar». Bilinç ise değişim halindedir. Genel olarak, evreni heyecanlarımız ve amaçlarımızın verdiği renk ile kavrarız. Kimi zaman kendimizi, kendi düşünümümüze saydam bir varlık olarak değil, başkasının bakışı tarafından katılaştırılmış ve yargılanmış bir varlık gibi anladığımız olur. Bilinç az ya da çok katılaşabilen peltensiyi ya da yapışkan bir cevher olarak düşünülebilir. Kendi kendine aldatış ve kötüniyet bilincin bu katılaşması ve donmasıdır (47).

Kötüniyet, düşünümünden az ya da çok bilinçli olarak kaçınmak, dünyayı düşünmeden kabul etmek, duygusal bir yargıya

(44) Mossé-Bastide, s. 98.

(45) Bréhier, Les Thèmes Actuels de la Philosophie, Paris 1967, s. 70.

(46) Bréhier, s. 70.

(47) Murdoch, s. 71.

takılıp kalmak ve onun üzerinde ısrar etmek, bir başkasının verdiği değerın sonucu olan iç rahatlığı ile yetinmek (48).

Sartre özgürlüğü de, bu yapışkan hareketsizliğin ortadan kalkışı olarak açıklar. Ona göre, özgürlük «bilincin hareketsizliği, yani düşünüm kabiliyeti, belli bir duygusal durumdan kaçınabilme, evrenin içinde erimekten sıyrılabilme, nesnelere aramızda uzaklık bırakabilmektir.» (49).

Bilinç bir kopuş'dur; Düşünüm taşımayan nesnemsî durumlardan sıyrılmak ve yükselmek bilincin özü gereğidir. Diğer taraftan bilinç aynı zamanda bir tasarıdır. Diğer bir deyişle bilinç, eksikliğini duyduğu bir bütünlüğe ve aşmaya yöneliktir (50). Aranılan şey, hem nesnemsî varlığın (être en soi) sağlamlığını hem de saydamlığını (être pour soi) aynı zamanda içinde taşımaktadır; yani tam bir aldanmazlık ve değişmezlik durumu. Ancak, kendinde varlık (être en soi) ile kendi için varlık (être pour soi) bir arada gerçekleştirilemeyen bir amaçtır. Sartre kendinde kendi için (en soi - pour soi) varlığın insanlarda gerçekleşemeyeceğini, bunun ancak tanrıya özgü olduğunu savunmaktadır (51). Ancak, insan bu değer ya da değer duygusu, bu tamlığın eksikliğinin duyulmasından başka bir şey değildir. Bu nedenle de Sartre L'être et le Néant'da «İnsan tanrı olmayı özleyen varlıktır» diye yazar (52).

Sartre'a göre, özgürlük bilinçlenmedir. İnsan hapiste bile özgürlüğünün bilincinde ise mahkûm değildir. Çünkü bilincinde olduğumuz sürece potansiyel olarak özgür durumdayız, demektir (53).

Sartre özgürlüğü üç anlamda kullanmaktadır. Birinci anlamda özgürlük, her hangi bir şey hakkında insanın farkında oluşudur. İkinci anlamda özgürlük ise, bir manevi disiplin, heyecan'ların arıtılması, bencil düşüncelerin bir yana atılması, bir başkasının (yazarın) yaratıcı gücünün bağımsızlığına saygı duyulması

(48) Murdoch, s. 72.

(49) Murdoch, s. 72.

(50) Murdoch, s. 73.

(51) Murdoch, s. 74.

(52) Murdoch, s. 75.

(53) Murdoch, s. 77.

ve böylece bütün öteki insanların bağımsızlığına karşı duyulan bir saygı edinilmesidir. Diğer bir deyişle özgürlük, insanlığı mutlak bir amaç olarak ele almak anlamındadır. Sartre özgürlüğün 3 anlamını da şöyle açıklamaktadır: «kendim için istediklerimi başkaları için de istemem gerekir.» Bu özgürlük toplumun ideal bir düzeni demektir (54).

3 — Eserlerinde Özgürlük Kavramı.

Sartre, eserlerinde felsefesini açıklamaya çalışmış ve fikirlerini bu yolda büyük kitlelere ulaştırmıştır. Sartre'ın her eserinde varoluşçuluk felsefesinin savunulduğunu görürüz. Eserlerinde kahramanlar onun fikirlerini açıklarlar. Eserlerinin ana teması, insanın kendi özünü yapmaya çalışması, bu süreç için duyulan bulantı, bilinçlenme, sorumluluk yüklenme ve en yüksek değer olarak da özgürlüğe kavuşmadır.

Özgürlük, Sartre'ın eserlerinde ana temadır. Hemen hemen bütün eserlerinde özgürlük sorununu işlemiştir. Sartre'ın bu yolda tiyatro eserleri olduğu gibi, romanları da vardır. Bunlar arasında, tiyatrolarından «Sinekler» ile romanlarından «Özgürlük Yolları»nda özellikle özgürlük teması işlenmiştir.

a — Tiyatrolarında.

Sinekler, Sartre'ın özgürlük temasını işlediği bir eserdir. Bu eserde Orestes, babası Agememnon'un Egisthes tarafından öldürülmesi üzerine üç yaşında, doğduğu şehir olan Argos'tan kaçar. Bu cinayette Orestes'in annesi Clytemmestre'in de rolü vardır. Clytemmestre Egisthes'in sevgilisidir. Orestes, Atina'lı zengin burjuvalar tarafından büyütülür ve kendisine tam bir kültür verilir. Orestes, yurtsuz, babasız ve dinsiz olarak büyümüştür. Orestes ile öğretmeni arasında «Sinekler» de şu konuşma geçer :

«İşte bakın, şimdi genç, zengin ve yakışıklı bir insansınız. Ama ihtiyarlar gibi her şeyi biliyorsunuz, bütün inançlardan ve başegmelerden kurtulmuşsunuz.

(54) Murdoch, s. 86.

Aileniz, vatanınız, dininiz ve mesleğiniz yok, hiç bir şeyle bağlı değilsiniz ve insanın kendini hiç bir şeye bağlamaması gerektiğini biliyorsunuz, yani üstün bir insansınız.» (55).

Orestes, öğretmenine şu cevabı vermektedir :

«..ben daha yedi yaşındayken sürgün olduğumu biliyordum. Kokuları ve sesleri, yağmurun damlarda çıkardığı gürültüyü, ışığın titreyişlerini, gövdem boyunca kaymağa ve çevreme yaymağa bırakıyordum. Çünkü onların öz malım olmadığını ve onlardan yararlanarak hatıralarımı oluşturamayacağımı biliyordum. Çünkü, hatıralar, ancak evleri, hayvanları, hizmetkârları ve tarlaları olanlara ayrılmış lezzetli yiyeceklerdir. Oysa ben ... evet ben özgürüm, Tanrı'ya şükürler. Ah, hemde nasıl özgürüm. Ne büyük bir yoklukta ruhum.» (56).

Orestes, hiç bir bağlantısı olmayan bağımsız bir varlıktır. Ona tesir edebilecek, onu engelleyebilecek, özgür karar almamaya itebilecek bir güç mevcut değildir.

Orestes, doğduğu şehir olan Argos'a öğretmeni ile beraber gelir. Kızkardeşi Elektra, annesi ve âşığı Egisthes'e karşı büyük bir kin beslemekte ve erkek kardeşinin gelip intikamlarını alacağı günü düşlemektedir. Orestes Argos'u sineklerin istilâsına uğramış olduğunu görür. Bu sinekler Zeus tarafından yollanmışlardır. Orestes, annesi Clytemnestre ile âşığı Kral Eigesthes'i öldürür.

Zeus, eserde bağlanmayı sembolize etmektedir. Sartre'ın ana teması olan varlık ve öz kavramları burada da söz konusudur. Tanrının varlığı kabul edildikte, insanın özü tanrı tarafından saptanacaktır. Özün, tanrı tarafından belirlenmesi de insanın yolunun tanrı tarafından çizilmesi anlamını taşıyacaktır. Bu da özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlayan hatta ortadan kaldıran bir hususdur.

(55) Sartre, Sinekler, s. 16.

(56) Sartre, Sinekler, s. 17.

Zeus, piyeste: «...tanruların acı dolu sırrı, insanların özgür oluşudur. Evet, insanlar özgürdür. Biliyorum bunu, ama insanlar kendileri bilmiyorlar.» (57).

Sinekler'de insanın özgürlüğü keşfettiği anda, kimsenin ve hatta tanruların bile buna mani olamayacağı dile getirilmektedir. Zeus, Egisthes'e Orestes'i yakalamasını, çünkü Orestes'in özgürlüğünü bildiğini söylemektedir. Egisthes ise «... o zaman zincire vurmamız bile yetmez. Özgür bir insanın bu şehirde bulunması bile, bir uyuz koyunun bir sürüde bulunması arasında fark yoktur» demekte ve Zeus'den yardım istemektedir. Ancak, Zeus: «Özgürlük bir insanın ruhunda patlamaya görsün, Egisthes, tanrular bu insana bir şey yapamazlar.» (58).

Elektra, pasif bir isyan içindedir. O, babasının intikamını düşlemektedir. Orestes'in Clytemnestre ile Egisthes'i öldürmesiyle bu düşü sönmüş ve yaşama nedeni ortadan kalkmıştır. Elektra, güçsüzlükle nefret etmeyi seçmiştir (59). Nitekim Orestes'e:

«Hırsız. Biraz sessizlikten ve bir kaç rüyadan başka şeyim yoktu. Bunları da sen aldın. Yoksul bir kızı soydun.» (60).

Elektra için bu intikam tek umuttu. Bu bekleme her zaman devam etmeliydi. Gelecekte bu bir adaletti, geçmişte ise bir cinayet oldu (61).

Elektra'ya Orestes şu karşılığı verir :

«Ben özgürüm Elektra, özgürlük bir yıldırım gibi düştü üstüme. Ben kendi yapacağımı yaptım Elektra ve bu yaptığım da iyi idi. Özgürlüğümü sırtımda taşıyacağım. O ağırlaştığı ölçüde benim de duyduğum zevk artacak, çünkü özgürlüğüm onun ta kendisidir... Bugün önümde bir tek yol var, nereye gittiğimi de tanrı bilir, ama bu benim kendi yolum.» (62).

(57) Sartre, Sinekler, s. 55.

(58) Sartre, Sinekler, s. 57.

(59) Jeanson, Sartre, par lui même, Paris, 1964, s. 16.

(60) Sartre, Sinekler, s. 75.

(61) Jeanson, s. 17.

(62) Sartre, Sinekler, s. 61.

Sinekler'de Sartre varoluşçuluk felsefesini Orestes vasıtasıyla anlatmaktadır. İnsan önce var olur ve özünü ondan sonra yapar. Özün varlıktan önce geldiği kabul edilmeyince, insan yaptığı her şeyden sorumludur. İnsan kendisine bir özür bulamaz. Yaptığı işi daha önceki insan tabiatına ya da tanrıya bağlayamaz. «Sıkıntılarımın ve hatıralarımın üstünde, özgürüm» diye bağırır Orestes. Kendi yolunu kendi seçince insanoğlu, bunun tüm sorumluluğunu da yüklenir. Yolunu özgürce kendi seçer ve ne kadar ağır olursa olsun bu yükü çekmek zorundadır (63).

«Kendiminkinden başka yasa tanımamaya mahkûmum ben. Senin tabiatına dönmeyeceğim, o tabiatta sana götüren binlerce yol vardır. Ama ben kendi yolumdan başkasına koyulamam. Çünkü ben bir insanım Zeus ve her insan kendi yolunu yaratmak zorundadır.» (64).

Özgürlük, insanda doğduktan sonra onu aşar ve tabiat onun arkasına geçer. İnsana yeryüzünde, ne iyi, ne kötü ve ne de hiç kimse emir veremez. İnsan özgürlüğe mahkûm olur, bir cüzzamlı gibi yalnızdır, Varlık'tan dahi sürülmüştür. (Exilé de l'être même). Çünkü, Varlık (Être) iyiliktir, özgürlük varlık olmayandır, (non être) tabiatın dışında, taibata karşıdır (65).

Orestes Argos'a özgürlüğü getirmek için gelmiştir. Bu nedenle kralı öldürür, ancak, halk kendisini öldürmek ister. Orestes halka:

«...yaşamaya bakın Argos'lular. Burada her şey yepyeni, her şey yeniden başlamak üzere. Hayat benim için de şimdi başlıyor. Garip bir hayat.» (66).

Gerçekte, yalnız kendisi için yeni bir durumdur, yalnız kendisi için hayat başlamaktadır. Bu hayatta, aynı hayat değildir (67). Orestes özgürlüğünü bir şeye bağlamak istemektedir.

(63) Argos'lular işlemedikleri cinayetlerden kendilerini suçlu görürler ve bundan haz duyarlar. Çünkü bu itiraflarla, bu ezilmeyle insanlar için bir yük olan özgürlükten kurtuluyorlardı. (Nathan, Jean Paul Sartra (Çağımızın Gerçekleri, s. 13).

(64) Sartre, Sinekler, s. 73.

(65) Jeanson, s. 17.

(66) Sartre, Sinekler, s. 78.

(67) Jeanson, s. 23.

Ancak, bunun imkânsız olduğunu görmüştür. Bu nedenle «tebasız ve topraksız bir kral olmak istiyorum, ben.» der. Onun istediği özgürlüğünü hissetmek ve bunu bir hırs olarak sınamaktır (68). Orestes'in özgürlüğü «pour soi» bir özgürlüktür (69).

Sartre'in diğer bir eseri de «Le Diable et le Bon Dieu» dır. (Şeytan ve İyi Tanrı) «Le Diable et le Bon Dieu»nün kahramanı Goetz, köylülerin senyörlere başkaldırdığı savaşta, köylülerin şefidir. Başlangıçta Goetz, «kötülük» yapmak istemektedir. O, kötülüğü kötülük için yapmakta ve bu onun varlık sebebini teşkil etmektedir. Fakat sonradan «iyiliğin» daha şimdiye kadar yapılmadığını gözler ve bu andan sonra «iyilik» yapmağa ve bir «aziz» olmaya karar verir.

Goetz, daima «mutlak»ı aramaktadır. Onun muhatabı Tanrı'dır, onunla konuşur ve onda mutlak'a varmağa çalışır. Goetz, bilincini bulmağa çalışmaktadır. Ancak bilinç, her zaman kendinden uzaktadır, kendinle hiç bir zaman birleşemez. Bilinç, kendisi için sürekli bir arayıştır, sorundur, kendinden devamlı bir kaçıştır (70).

Sartre, insanın yolunu kendi seçtiğini, daha önce bir insan tabiatı olmadığını savunduğunu söylemiştik. «Le Diable et le Bon Dieu» de de Sartre bu tezini sürdürmekte ve Göetz'e şunu söyletmektedir: «Tanrı beni görmüyor, Tanrı beni duymuyor, Tanrı beni tanımıyor... Sessizlik, tanrıdır. Yokluk, Tanrıdır. Tanrı insanların yalnızlığıdır. Yalnız ben varım: Kötüye yalnız ben karar veririm, yalnız ben yaratırım iyiyi. Hileyi ben yaparım, ben mucizeleri yaparım. bugünü ben suçlarım, yalnız ben sorumluluğuma karar veririm, ben yani İnsan» dedikten sonra «eğer Tanrı var olsaydı insan bir hiç (néant) olurdu» (71) demektedir.

İnsanın önce var olduğu, ondan sonra her şeye kendi karar verdiği ve özünü tamamladığı bir durumda sorumluluk da tamamen kendisine aittir. İnsanlar artık Tanrı'ya sığınamayacak ve sorumluluğu ona yükleyemeyeceklerdir. İnsan, bu evrende özgürdür ve kendini nasıl yaparsa öyle olur. Bunun sonucu olarak

(68) Jeanson, s. 26.

(69) Jeanson, s. 28.

(70) Jeanson, s. 57.

(71) Sartre, Le Diable et le Bon Dieu, s. 228.

da yaptıklarından sorumludur. Piyeste Heinrich, Goetz'ün Tanrının olmadığını söylemesi üzerine «insanlar tarafından yargılanmaktansa bir sonsuz tarafından yargılanmayı tercih ederim» (72) demesi üzerine Goetz «insanlardan kurtulmanın mümkün olmadığını» (73) söyler.

Tanrı fikrinin kabulü, sorumsuzluğu da beraber getirir. Sartre'a göre Tanrının kabulü insanı «en soi» bir varlık olmaya mahkûm etmekte ve onu hiçliğe götürmektedir.

İnsan kendini seçer. Bu seçimde insanlar dış etkenlerden de etkilenirler. Ancak bu etkilenmeye rağmen insan özgürce seçimini yapar. İnsan kendini seçtikten sonra, bu duruma sadık kalmak zorunda değildir. İnsan daima olmadığına doğru ilerler, her zaman kendini hiçleştirecek ve yeni sentezlere ulaşacaktır. Eserde de Goetz üç defa seçim yapmıştır: önce şeytan olmak sonra melek ve en sonunda da insanlar arasında bir insan olmak istemiştir. Goetz, üç defa kendini seçmiş ve bu üç seçimi de birbirinden tamamen farklı olmuştur.

Sartre'ın bir diğer tiyatro eseri de «Kirli Eller»dir. Bu politik bir eserdir. Bu eserde, sosyalist partide çoğunluğu elinde tutan Hoederer işgalcilere karşı, diğer politik partilerle birleşmek istemektedir. Merkez komitesi ise bu birleşmeye karşıdır. Bu nedenle Hoederer'in muhalifleri onu öldürmeye karar verirler. Bu görev Hugo'ya verilir. Hugo, burjuva kökenli bir ailenin çocuğu olup, komünist olmuştur. Hugo, burjuva aydını olmaktan kurtulup, sosyalist kavgada eyleme geçmek istemektedir. Ancak bunu başaramamakta ve bu yüzden bulantı duymaktadır. Hoederer ona: «...bir münevver hiç bir zaman hakiki bir ihtilâlcî olamaz, olsa olsa ancak bir katil olur» (74) der.

Hoederer, partinin menfaati için bütün yolların mübah olduğunu savunur: «...beni ellerim kirli, hem de dirseğine kadar.» der piyesin bir yerinde. Hugo, Hoederer'i öldürdükten sonra, partinin politikasını değiştirip Hoederer'in fikirleri ile aynı düzeye gelmesi onu şaşırtır. Eserin sonunda Hugo ölüme bile bile gider, ancak Hugo artık özgürdür.

(72) Sartre, *Le Diable et le Bon Dieu*, s. 228.

(73) Sartre, *Le Diable et le Bon Dieu*, s. 229.

(74) Sartre, *Kirli Eller*, s. 95.

b) *Romanlarında*

Bulanti (*La Nausée*) Sartre'in ilk romanıdır. Bu eser Sartre'in özgürlük ve kötünîyet, burjuvazinin karakteri, algının fenomenolojisi, düşüncenin, hatırlamanın ve sanatın yapısı konularındaki fikirlerini açıklamaktadır (75).

Bu eserin ana teması da evrenin olumsal (contingent) olduğu ve evrene sezgi yolu ile değil de, düşünce ve mantık, yoluyla bağlı olduğumuzdur (76).

Eserin kahramanı Roquentin, nesnelere karşı korku, bulantı duymaktadır. İnsanın geçmişi yoktur. Roquentin, bir adamın gerçek hayatını yazmaktadır. Ancak belgelerden ve mektuplardan çıkarmaya çalıştığı hayat, o adamın yaşadığı gerçek hayat değildir. Roquentin, kendi geçmişini bile elinde tutamazken, bir başkasının geçmişini nasıl olup da ortaya koyacağını düşünür ve bunu yazmaktan vazgeçer. Geçmiş diye bir şey olmadığını, sadece izler ve dış görünüşler olduğunu kavrar. Varolan tek şeyin «şimdi» olduğunu anlar (77).

Roquentin'i en fazla tedirgin eden ve umutsuzluğa düşüren şey, kendi bireysel varlığının bu anlamsız akış içinde batıp gitmesidir. Onu en fazla ilgilendiren şey ise, bir başka biçimde «var olmak» özlemidir (78).

La Nausée (Bulanti) varolmak hissidir, evrendeki nesnelere aşamayan bilincin deneyidir. Bu roman felsefik görüşleri yansıtan bir eserdir. Bu daha çok bir filosofun evrenidir (79).

Evrenin sahte olduğunu, mahkûm olduğu yaşamın gerçek olmadığını anlayan insan Tanrı'ya sığınmaya çalışır. Fakat Tanrı sağırdır. Hiç kimse ona yardım etmemektedir. Kişi kendine, bilincine geri döner, kendini yapmağa özgürlüğünü gerçekleştirmeğe mahkûmdur. Onun için tek çıkar yol sınırlarını genişletmek ve bilinçlenmektir. *La Nausee*'de, Roquentin küçük bir yol almıştır; Bu da inkârdır. Roquentin evreni keşfederken, kendini

(75) Murdoch, s. 10.

(76) Murdoch, s. 10.

(77) Murdoch, s. 11.

(78) Murdoch, s. 16.

(79) Nadeau, *Le Roman Français Depuis la Guerre*, Paris, 1963,

de keşfetmektedir. Bu bir yandan da uyumsuzluğunu ve yabancılığını hissetmektir (80).

Sartre'in diğer 3 romanı da «Özgürlük Yolları»dır. Özgürlük Yolları'nı oluşturan üç roman (L'Age de Raison, Le Sursis, La Mort dans L'Ame) boyunca Sartre, insanların dopdolu bir varlık ve inanç arayışlarını ve bu arayış içinde özgürlüklerini benimseyişlerini ya da inkâr edişlerini anlatmaktadır (81).

Sartre, bu arayışın insan bilincine özgü bir şey olduğunu ileri sürmekte ve romanında insanların bu amacı çeşitli biçimlerde gerçekleştirme çalışmalarını anlatmaktadır.

Daniel, öz - varoluşunun kaypaklığından tedirgindir. Bilincinin hiçliğini, sürekli ve sağlam bir nesnemi varlık haline sokmak istemektedir. O, «hayatı günlük insan amaçlarının izlenmesi olarak değil de, muhtevası her zaman değişebilen, ama biçimi hiç bir zaman değişmeyen bir tasarı olarak görür.» Düşünme gücü, ona belli bir yapının her zaman varolduğunu duyurmaktadır (82). Daniel, homoseksüel olmak istediği için homoseksüel olur. Ancak, bu kötü alışkanlığına her zaman biraz uzaktan bakar. Romanın diğer kahramanı Mathieu'ye insanın istediğinin tam tersini yapmasını özgürlük olduğunu söyler (83).

Romanın diğer kişisi ise, Brunet'dir. Brunet komünisttir ve onun için evren, marxist çözümlenmenin dediği biçimde sağlam ve güven verici bir şeydir. Brunet'in kendisi de, fonksiyonu tarih tarafından belirlenmiş bir parti aracıdır. Brunet bu konularda konuşmamakta, sadece hareket etmektedir (84).

Romanda insanlar arasındaki birlik ve anlaşmanın karma karışık ve karanlık bir şey olduğu anlatılmakta ve insanların ya verimsiz ve kaypak bir kavrayışın peşinden giden ya da anlamsızlığın ta en dibine kadar inen varlıklar oldukları gösterilmektedir.

İnsan vücudu, özgürlüğün tüm olarak kayboluşunu dile ge-

(80) Nadeau, s. 92.

(81) Murdoch, s. 27.

(82) Murdoch, s. 28.

(83) Murdoch, s. 29.

(84) Murdoch, s. 31.

tirmektedir (85). Romanda, insan vücudunun ağırlığından, gevşekliğinden, kabalığından çok yerde söz edilmiştir.

Netice olarak «Özgürlük Yolları»nda Mathieu sonunda evrenin bilincine varır ve bunun doğal sonucu olarak ta özgürlüğüne sahip olur.

V — SONUÇ: Hukuk'da Özgürlük Sorunu

Hukuk ile özgürlük arasında bir karşıtlık olmasına rağmen, bu iki kavram birbirine bağlıdırlar. Hukuk, insanı bazı şeylerin yapılmasını yasaklayabileceği gibi, ne şekilde davranılması gerektiğini de gösterebilir. Bu sınırlama insanın faaliyet alanını daraltmakta, giderek özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Ancak, herkesin tamamen özgür davrandığı bir ortamda düzenden bahsetmeye de imkân yoktur. Bu nedenle bazı sınırlamalar getirilmek gerekmektedir.

Burada bir ikilem vardır: Hukuk özgürlüğü kısıtladığından, özgürlük hukuk ile bağdaşamamaktadır. Ancak, şu soru ile bir neticeye varabiliriz: Hukukun var olmadığı bir durumda acaba özgürlükten bahsetmek mümkün müdür? Hukuk bir düzen olduğuna göre onun bulunmadığı yerde kargaşalık ve kaos egemen olacaktır. İnsanlar birbirlerine ihtiyaç duydukları halde, çoğu kere menfaatleri ve istekleri birbirlerine karşıdır. Çıkarı olan, bunu gerçekleştirmek amacıyla karşısındakinin özgürlük alanına girip, onun özgürlüğünü kısıtlar. Hukukun var olmadığı bir durumda sürekli bir özgürlükten söz etmeye imkân yoktur (86). Hukuk düzeni, koyduğu yasaklar aracılığı ile bireylerin fiili olanağa sahip iradî hareket alanını sınırlayarak, geriye herkes için, diğerlerine dokunulmaz bir serbest alan sağlar. Bu alan karşılıklı iradelerin sınırlandırılması ile meydana gelmiş olan ve aslında özgürlüğü deyimleyen varlığın vahşi, doğal özgürlüğün yerini almış bulunan hukuki özgürlüğün alanıdır (87).

(85) Murdoch, s. 39.

(86) Aral, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, İst. 1971, s. 20.

(87) Aral, s. 21.

Özgürlük, iç özgürlük ve dış özgürlük olarak ayrılır. Almış olduğu kararları uygulamada, hiç bir şeyle engellenmeyen kimse, dış özgürlüğüne sahiptir. Dış özgürlük bir davranış ya da fiil özgürlüğüdür (88). İç özgürlük ise irade özgürlüğüdür. İnsanın iç zorlamalardan bağımsız olarak iradesinin meydana gelmesi iç özgürlüktür.

Hukukta önemli olan bu iç özgürlüktür. Ödev ve ödevi yerine getirmemekte doğan sorumluluk kavramı, ancak bu yolda bir özgürlüğün varlığı ile birlikte düşünülebilir (89). Çünkü, hukuk objektif bir düzeni gerçekleştirmeyi amaçlar. «Olması gereken» bir düzenin gerçekleşmesi için insanlara bazı yaptırımlar öngörür. Bu kısıtlamalar ise ancak irade özgürlüğüne sahip insanlar tarafından anlaşılıp, benimsenebilir (90).

Sartre'da eksiksiz dengenin tam bir bireysel bilinç ile sosyal güvenliğin hukuki özgürlükle bağdaştığı bir evreni özler (91). Sartre, insanın kendini yarattığını ve bu yaratmada ne tanrının, ne de insanın tabiatının etkisi olmadığını savunmakta ve sonuç olarak insanların tüm eylemlerinden sorumlu olacağını söylemektedir. İnsan kendi özünü yaparken seçimler yapar. Sartre'a göre, insan daima iyiyi seçer. İnsan kendini seçerken, daima en iyisini seçmeye çalışır. Onun bu seçimi başkalarına «göre» bir seçimdir. Bu nedenle insan kendini seçerken aynı zamanda başkalarını da seçer. Bu nedenle de insan, yalnızca kendinden değil ve fakat bütün insanlardan da sorumludur (92).

Hukukta önemli olan iç özgürlük olduğu ve bunun da bilinçle olabileceği ve ferdin bu sorumluluğu duyduğu oranda hukukun öngördüğü ödev ve yaptırımları özgürce yapabileceği düşünülebilir. Sartre'ın felsefesinde de, insana bu sorumluluk tüm olarak yüklenmiştir, insan bu sorumluluktan kaçamaz hatta Sartre'ın deyişiyle bu özgürlüğe mahkûmdur.

Sartre'ın felsefesi, sorumsuz bir romantizm değil ve fakat bireyin değerine kökten bağlı bir düşüncenin felsefe diliyle açık-

(88) Aral, s. 52.

(89) Aral, s. 53.

(90) Aral, s. 53.

(91) Murdoch, s. 94.

(92) Sartre, Varoluşçuluk, s. 39.

lanmasıdır (93). O umutsuz olsa da, insanın mutlak bir öz taşıdığını ve verimsiz olsa da usun kutsal olduğunu savunmuştur (94).

Sartre'a göre, özgürlük bilinçlenmedir. İnsan bilinçli olarak özgürlüğünü seçince, bu özgürlük herkes için, bütün evren için bir değer ve gerçeklik kazanır. Kendi özgürlüğü, giderek başkalarının özgürlüğü ile birleşir.

Sartre, hem toplumu, hem de dini reddettiğinden eylem ile ruh arasındaki birleşmeyi gerçekleştirmek için ona tek bir yol kalmıştır: Özgürlüğün aranılması.

(93) Murdoch, s. 123.

(94) Murdoch, s. 96.